

ЕКОЛОШКЕ ТЕМЕ У САВРЕМЕНОЈ СРПСКОЈ ПОЕЗИЈИ ЗА ДЕЦУ: ПРЕГЛЕД ПРОБЛЕМА¹

САЖЕТАК: У раду се, на репрезентативним примерима српске поезије за децу објављене након 1984. године, разматрају различити видови еколошких тема. Развијање љубави према природном окружењу, уз елементе ангажованости и аутореклексije, па и политички коментар, истичу се као важни аспекти споменутог корпуса. Наведена својства сагледавају се у односу на разноврсне књижевне форме међу којима се посебно истичу две групе: 1) каталожки организована лирска ботаника и зоологија (Десанка Максимовић, Добрица Ерић, Лаза Лазић, Милован Данојлић, Верољуб Вукашиновић, Бранко Стевановић) и 2) песме које преиспитују однос (младих) читалаца и животног окружења (Божидар Мандић, Дејан Алексић, Душан Поп Ђурђев, Драган Хамовић). Специфичност еколошких тема у српској поезији за децу сагледава се и у односу између текстстуалног и вантекстстуалног света, нарочито имајући у виду еколошки активизам самих аутора (попут комуне „Породица бистрих потока” Божидара Мандића).

КЉУЧНЕ РЕЧИ: савремена српска поезија за децу и младе, еколошке теме, екокритика, Милован Данојлић, Добрица Ерић, Драган Хамовић, Божидар Мандић, Дејан Алексић

Будући да је имагинирање природе старо колико и сам феномен књижевности (за децу), чак и одабрани истраживачки корпус постра-

довићевског периода српске поезије за децу (в. Опачић 2019: 25) може деловати преамбициозно за потребе једног рада. Ипак, у питању није давање коначне слике једног проблема, већ његово мапирање, које би подстакло даља проучавања. Један од циљева истраживања јесте, на основу наведене грађе, промишљање о самом опсегу еколошких тема, односно о разлици између представљања призора природе у књижевности, с једне стране, и покретања еколошких тема у ужем смислу, с друге. Начин на који можемо да разумемо синтагму *еколошка тема* обликоваће и одабир извора. Уколико под *еколошким шемом* у књижевности подразумевамо свако приказивање мотива везаних за природу, можемо говорити о *инклузивном* погледу, који је по значењу истоветан са формулацијом *иматинирање природе*. Сходно томе, свако дело у коме постоји и најмањи повод за екокритичку анализу (в. Ђурковић 2020; Мирчетић 2021: 11), како кроз присуство, тако и кроз одсуство

* uros.durkovic@gmail.com

¹ Рад је настао у оквиру научноистраживачког рада НИО, по Уговору склопљеним са Министарством науке, технолошког развоја и иновација РС, број: 451-03-47/2023-01/200020 од 3. фебруара 2023. године.

сфере природе, може потпадати под овако схваћен обухват еколошких тема. Уколико се пак еколошке теме доживљавају у светлу заштите животне средине, огроман корпус претходно наведеног одређења умногоме се сужава и усмерава ка оним питањима која су непосредно повезана за (популарно)² разумевање екологије. Овај, *ексклузивни* поглед на еколошке теме подразумевао би, на пример, питања која се тичу: загађења, отпада, здравог живота, одрживог развоја, очувања биодиверзитета, неантропоцентричног погледа на свет и развијања саосећања према осталим животним облицима (поред човека). Иако може деловати да је овакав поглед на еколошке теме у српској књижевности за децу појава новијег времена, он своје изразе има већ у 19. веку, у научнопопуларној литератури.³ Чак и у 18. веку, у Орфелиновој „Мелодији к пролећу”, без обзира на мишљење неких проучавалаца да је у питању неубедљиво дело и израз „*епохалне превазиђености* пролећне песме, неспособне да постави питања суштински битна за лирског субјекта” (Николић 2010: 38), можемо пронаћи, додуше врло удаљен, израз инклузивно схваћених еколошких тема у односу на визију тоталитета света и склада са природом, који је нераскидиво повезан са мотивом Аркадије у књижевности за децу (в. Тропин 2006). Иако се овим примерима преглед претеча еколошких тема у српској књижевности за децу нипошто не завршава, важно је имати на уму да хоризонт савременог стваралаштва у овом контексту није самоникли феномен, већ да иза себе поседује трајање које не треба превидети.

Међутим, осим наведених перспектива, корпус еколошких тема у савременој српској поезији за децу може се поделити и у односу на још неке критеријуме. Један од кључних је (не)по-

стојање еколошке самоосвешћености у песми – док је код неких примера присуство еколошких тема очито већ у наслову (Вукашиновић 2006: 25;⁴ Хамовић 2019: 27; Ерић 2009: 11, 14, 19, 123, 125), код других је оно присутно посредно (Мандић 2004: 34, 60; Ђурђевић 2002: 55–56), а код трећих еколошке теме добијају значај пре свега у односу на целину песничке књиге (Алексић 2006; Данојлић 2006; Лазић 2006; Стевановић 2007). Такође, међу наведеним збиркама постоје и незанемарљиве формалне разлике, а међу најучесталијим облицима издваја се каталошки организована лирска ботаника и зоологија, у чијим се оквирима могу издвојити и дела жанровски означена као буквари (попут *Еколошкој буквара* Добрице Ерића, познатог и као *Еколошка башња азбуквара*, или *Шумској буквара* Верољуба Вукашиновића). Аура буквара као поетичке одреднице има посебну вредност: уколико је буквар свачија *прва књига*, увод у свет читања, онда, у контексту еколошких те-

² Ипак, упркос увреженом мишљењу, екологија *није* (само) наука о заштити животне средине, већ о станишту, односно односу између живих бића и њихове животне средине (Биби – Бренан 2008: 600).

³ „На овом божијем свету има тушта и тама различитих назора и мишљења [sic], и не види увек онај који има у глави очи. Према степену изражања управљају се назори појединаца. Многи и многи виде у стени само – гомилу камења, у густој шуми – стовариште хватова, а у целој красној природи не види ништа друго до – један велики амбар и у њему себе самога. Оно остало је трице и кучине, што се не може ни јести ни пити, право ђубре непотребно и сувише излишно. Тако то нажалост бива.

Али да ли је овако мишљење достојно човека? Никако! Човек треба и мора, да у природи тражи друге забаве” (Матић 1879: iii–iv).

⁴ „Екологија је / Рече једна глиста / Кад је земља свежа / Мирисна и чиста // Госпојице глисто / Сасвим сте у праву / Еколози чувају / Воду ваздух траву // Еколог је свако / Ко природу воли / Екологија се / Учи у школи // Ко природу прља / И живи ко прасе / Тај еколог није / А шта је не зна се.”

ма, представља и нужни, иницијални и формативни сусрет са најважнијим садржајима онога чему је посвећен. Због тог, привилегованог места у универзуму сваког читаоца, подаци и вредности издвојени у буквару изазивају посебну пажњу. Индикативна је, с тим у вези, и азбучна организација буквара, будући да таква врста представљања песама претендује на енциклопедијску, свеобухватну слику света, оличену у познатом изразу „од А до Ш”.

Имајући у виду формална својства, али и прегледност, као кључна мерила, истраживачка грађа биће овог пута подељена на две велике групе (каталoшку и некаталoшку), у чијим ће оквирима бити речи о различитим могућностима сагледавања еколошких тема.

Каталoшки организоване поетске збирке

Било да еколошке теме разумемо инклузивно или ексклузивно, каталoшки организоване поетске збирке за децу истичу се као важан и врло чест књижевни облик. У односу на преовлађујуће делокруге, можемо у оквиру ове групе издвојити још подгрупа: 1) лирску ботанику (*Песме о њоврћу* Лазе Лазића, *Еколошка башиша азбуквара* Добрице Ерића), 2) лирску зоологију (*Песме о њишицама* Десанке Максимовић, *Зоолошка њесмарица* Бранка Стевановића)⁵ и 3) збирке екосистема (*Шумски буквар* Верољуба Вукашиновића, *Велика њијаца* Милована Данојлића). У односу на сложеност поетског света, као и јасан активистички импулс, из наведеног низа посебно се издвајају Данојлићево и Ерићево дело.

У складу са самим насловом Данојлићевог дела, простор пијаци обједињује све песме

збирке. Пијаца се јавља и као специфичан хронотоп, богат разноликим чулним надражајима, и као спона између урбаног и руралног.⁶ Такође, приказује се и као особен израз јавног мњења, па и општедруштвених стања и кретања. Уплив садржаја из суморне свакодневице краја прошлог и почетка овог века упечатљив је и сугестиван. Данојлић је тако опевао не само свакодневни ритам пијаци, домаће специјалитете или благотворност употребе поврћа, него је, изненађујуће, писао и о економским проблемима, па и о неким специфичним друштвеним појавама, као што је, некада распрострањена, препродаја девиза (Данојлић 2006: 131). С тим у вези ваља приметити да се значајна пажња посвећује и еколошким проблемима, који су код Данојлића увек ширедруштвени, па и директно политички. И упркос добро знаном песничком дару, као и одабиру живописних слика, може се тврдити да овом приликом песник није успео да сложени однос између поетског, педагошког и политичког усклади на ваљан начин. У песми „Десетерачка тужбалица” говори се, тако, о баштованки Јани која „[к]опа леје, а све у намери / [д]а очисти башту од урана / [ш]то га са неба бацише Амери” (Исто: 107). Трауматичан догађај из прошлости, у односу на крајње узнемирујуће последице еколошке угрожености, приказује се кроз призму Јанине освете

⁵ Као важне претече наведеним делима треба истаћи *Веселу зоологију* Гвида Таргаље, па и *Зоолошки врњ Београд* Душана Радовића.

⁶ „Накрцана родом и приплодом; / Тако се у граду држи веза / Са земљом, са народом и са природом” (Данојлић 2006: 9). У складу са разматрањем особеног статуса пијаци као места вишеструких сусрета, знаковито је како се веза не остварује само са оним што је рурално, него и са, како стихови кажу, земљом, народом и природом. Притом, значење земље у Данојлићевој збирци не односи се само на тло, већ и на државу у целини, па и фигуру мајке (Исто: 11).

(„Јана моли Бога да тровачи / Напоследку отрују и себе”), али и фигуре Песника као посматрача и коментатора збивања у простору пијаце и ван њега: „Пева песник што скита по свету / И призива правду и освету...” (Исто: 107). У још једној песми збирке, „Одбрани салате”, кривац за контаминацију земље непосредно се именује („сила НАТО-ва”), а тај подухват објашњава се намером да се „[љ]удска и друга права уведу / [а] са правима и разна семења / [ч]ији се добављач више не мења!” (Исто: 156). Очит је Данојлићев једак политички коментар, али и наша сумња у оправданост коришћења оваквог регистра у песништву за децу, посебно у односу на неусклађеност између деликатности теме и нивоа читалачких компетенција деце, као публике којој је књига намењена.

Ту се, међутим, низ ексклузивно схваћених еколошких тема у *Великој њијаџи* не зауставља. Данојлић пише и о генетички модификованим организмима, оличеним у новом, *метиласијом* укусу лубенице (Исто: 84), али и проблему отпада у песми „Најезда пластичних кеса”, којој такође не недостаје и политичка интонираност.⁷ Порука песме је јасна – поразно је што људски век траје несразмерно кратко у односу на постојање пластичне кесе и освешћивање чињенице наше крхкости у односу на последице безобзирног и конзумеристичког понашања може деловати преображујуће по појединца, који ће одговорније поступати како према себи, тако и према непосредном животном окружењу. Ова порука изражена је у контексту епохалног, глобалног нихилизма („Великосветска струја Ништавила / Са свих страна нас је преплавила! – Исто: 105), у коме су угрожени како појединац,

⁷ Тако се за кесе тврди: „У Америци је било опита / Да их од ђавољих праве копита” (Данојлић 2006: 104–105).

тако и домовина („Родна земља, наш дом, наше светиште / Полако се претвара у сметлиште” – Исто: 105).

С тим у вези, још једна изузетно важна еколошка тема Данојлићевог дела јесте (контроверзна) категорија (не)природности, приказана изузетно суморном сликом пластичне орхидеје, која „[н]икада није била дете, / [п]ошто није настала из семена / [н]его из лабораторијске епрувете” (Исто: 100) и која „[м]ртворођена, мртвима друштво прави” (Исто: 101). И мада је вредносни суд у овој песми недвосмислен – вештачко је *лоше*, а природно *добро*, посебно у односу на релацију некада–сада – упориште самоуверености у одређивање опсега (не)природности остаје сасвим замагљено, нарочито имајући у виду неодвојивост наизглед темељне раздвојености природе и културе (в. Egan 2006: 7; Simić 2020: 19). Дистинкција природног и вештачког не произлази из саме природе, већ управо супротно – из културе; она је производ културе, јер не постоји „вештачки” ентитет, произведен човековом руком, који не подлеже законима природе. Овај сложени антрополошки и филозофски проблем Данојлић не само да не решава, већ оставља могућност за једно крајње узнемирујуће читање: уколико орхидеја никад није била дете, онда, пратећи алегорију песме, ни особа зачета вантелесном оплодњом не може бити дете. Просуђивање о (еколошким) вредностима засновано је, дакле, не само на дејству на животну средину, већ и у односу на порекло.

Ипак, у односу на претходно наведена поетичка и политичка становишта, ставови према не-људским животним облицима могу бити изненађујући. Песме посвећене храни, биљном и животињском свету образују засебан круг еколошких тема *Велике њијаџе*. И мада је пе-

сник бранилац традиционалних вредности и патријархалне културе, врло је занимљиво то што наступа из позиције отвореног вегетаријанства, нарочито јер постоје истраживања која упозоравају да је овакав вид исхране у супротности са идеологијом коју песник у збирци заступа (в. Vranković 2022: 92). Са много саосећања песник пева, на пример, о зечевима у кавезу, којима је *сойсџиво* у заточеништву поништено (Данојлић 2006: 80). Ипак, разобличавање антропоцентричног погледа на животиње само је делимично остварено, о чему сведочи слика краве која, и кад је музу, помишља на људе (Исто: 15).

Далеки књижевни дијалог са овом темом Данојлић може имати у делима Десанке Максимовић посвећеним птицама – како у збирци *Песме о ишцицама*, тако и у постхумно објављеном делу *Шева небесница*, које се завршава једном каталожском структуром вредном пажње – „Речником главних речи пољских, шумских и језерских птица” (Максимовић 2012: 951–953), који на упечатљив начин, у низу ономотопеја, показује како се могућности комуникације не могу ограничити само на сферу људског постојања. Суочен са оваквим садржајима, млади читалац добија прилику за развијање осећајности према животним облицима који му можда нису блиски, а тиме и љубави према природи у целини.⁸

Вишеструки поетички дијалог може се успоставити и са Ерићевим делом, сасвим непосредно везаним за еколошка питања. И не само што је распоред песама азбучно организован, већ неке од њих, попут „Еколошке азбуке”, доносе азбуку као акростих. То се исто може рећи и за делове збирке који нису песме, попут „Речника еколошких порука” (Ерић 2009: 125), где једна целина гласи: „Цео свет мора да призна једну богињу, Екологију, ако мисли да спа-

се Земљу и да опстане на њој” (Исто: 127). Што се каталожских структура тиче, занимљиво је да Ерићева књига има и такозване азбучне допуњалке, које захтевају суделовање читаоца у дописивању започетих термина. Ту је, између осталог, у односу на штетан учинак према животној средини, азбучник опасних и безопасних справа (Исто: 135) или отворени списак најчистијих места у Србији (Исто: 130). Еколошке теме, у складу са целином збирке, свој израз имају чак и кроз десет еколошких заповести (Исто: 123), па и *азбучну јагиковку* (Исто: 11). Сви наведени примери важни су за расветљавање Ерићевог разумевања екологије као термина, али, уопштено, и за улогу поезије у књижевности за децу. Сродно Данојлићевим светоназорима из *Велике ишцаје*, Ерић такође не зазира од изношења садржаја политичке природе,⁹ па и моментална који су са становишта прикладности проблематични. Тако, на пример, у другој строфи „Еколошке химне”, која, у складу са насловом, треба да слави екологију као идеју, стоји како „свака жена у животу треба / да одгаји неколико беба” (Исто: 14), док се у последњем стиху песме о еколошкој катастрофи, насталој услед грађења фабрике, налази псовка (Исто: 129). Сељак Шумадинац, лирски субјекат наведене песме, оправдано је гневан због уништавања предела његовог завичаја. Међутим, упркос

⁸ Драгоцен прилог истраживању екокритичких тема у стваралаштву Десанке Максимовић, овај пут из угла проучавања инсеката, односно, *иоетске ентомологије*, дала је Мина Ђурић (2019).

⁹ У том светлу, врло је занимљив уводни коментар Драгомира Брајковића, о томе да Ерићеве стихови нису „пропагандне поруке неког еколошког покрета, већ истински драгуљи кроз које говори сама природа” (Ерић 2009: 5). Из овог, само наизглед антиполитичког става, произлази не само негативно расположење према еколошким иницијативама, него и уверење да је могуће, путем поезије, проговорити гласом саме природе.

томе, коришћење вулгаризама у песништву за децу није најбоље поетско решење, нарочито имајући у виду разумевање буквара као утемељујуће књиге, која форматира основне односе између ствари, појава и бића.

Ипак, управо се у форми буквара налази и највећи квалитет Ерићевог дела, пре свега у односу на виђење његовог стваралаштва као *йо-етиске енциклопедије* његовог ужег завичаја (Петровић 2001: 413). Посебно место у таквој, пројектованој енциклопедији припада корпусу лирске ботанике, а највише песама посвећено је управо флори. Отуда не чуди да је овај корпус објављиван у посебним издањима (Ерић 2014; Ерић 2015). Препознавање различитих биљних врста кроз једноставне, игриве и мелодичне стихове, има и важан еколошки циљ: упознати живи свет да би се више волео.

Не треба, с тим у вези, пренебрегнути и међуоднос који у песмама различитих аутора постоји о истој теми, односно истој биљци. Док је, на пример, Ерићева песма о купусу крајње сведена (2009: 56), а Данојлићева посвећена различитим здравственим предностима употребе овог поврћа (2006: 19), песма Лазе Лазића „Во у купусу” остварена је кроз шаливи дијалог лирског субјекта и вола у купусу, који тврди „како нам је [купус] у нацији” (Лазић 2006: 12). Лазићева напомена отвара интерпретативно подстицајно поље *српске џајриотске ботанике* у књижевности за децу, о коме више речи може бити у неком другом истраживању.

Некаталожка група

Ова група савремених српских збирки поезије за децу представља хетероген скуп дела, којима је заједничко, макар у оквирима поједи-

начних песама, преиспитивање односа (младих) читалаца и животног окружења. Од прве групе разликује се по томе што не постоји структура набрајања (или, ако постоји, није преовлађујућа), као и по томе што целина збирке не мора уопште бити репрезентативна за еколошке теме. Такође, дела ове групе не морају, за разлику од претходне, да имају обједињујуће станиште (екосистем), као што је то случај са Вукашиновићевом шумом, Стевановићевим зоо-вртом или Данојлићевом пијацом.

Песничке књиге ове групе могу се, стога, тумачити у контексту идеја присутних у неким песмама, попут механицистичког погледа на жива бића¹⁰, одрживог коришћења ресурса (Мандић 2004: 28), експлоатације шума (Ђурђевић 2002: 55) или, на пример, у односу на „лирског јунака” који се бори како против дословног, тако и метафоричног загађења (Хамовић 2019: 27–28). С тим у вези, већ је примећено да фигура Хамовићевог змаја-еколога, кроз активирање слојева народне традиције, представља не само „заштитника од различитих нечастивих сила већ и чувара духовности” (Петровић 2022: 88). Екологија тако, још једном, у песништву за децу добија важну етичку димензију, па и позиционирање у односу на вредности традиције. Ипак, треба истаћи да је ова, *еколошка* улога змаја, само један од многих његових ликова унутар збирке, те да је опсег појављивања овог натприродног бића широк и креће се од дигиталног света (Хамовић 2019: 22) и путовања јавним градским превозом (Исто: 24), све до повезивања са просторима великих националних тема – Кајмакчаланом и Косовом (Исто: 62,

¹⁰ „Јер краве су само справе / и приручни резервоари / за прераду свеже траве / и осталих биљних твари” (Ђурђевић 2002: 46).

74). На тај начин, змај је, као централна фигура збирке, обитавалац и реалнопостојећих и имагинарних екосистема, који вишеструко динамизују његово текстуално постојање. Читање о његовим догловштинуама јесте стога и путовање кроз историју српске културе, али и сусрет са поетском студијом свакодневице, у којој екологија може имати својеврстан просветитељски статус.

Иако екологија има незанемарљиво место у Хамовићевој збирци, њен значај није пресудан. То, међутим није случај са делом Божићара Мандића, за кога песništво пре свега припада ширем уметничком и животном подухвату, оличеном у виду организовања еколошке комуне „Породица бистрих потока”. Користећи се познатим примерима оваквих алтернативних заједница у свету (Mandić 1997: 40), Мандић комуну оснива 1977. године у селу Брезовици подно планине Рудника. Темелни ставови његове иницијативе потичу из вере у остваривање слободнијег, смисленијег и испуњенијег живота ван притиска урбане свакодневице. Као заступник *алтернативне педагогије* (Isto: 178)¹¹ Мандић сматра да је савремени човек заборавио своје изворно биће и да је спутан различитим наметнутостима, које га чине зависним, незадовољним и отуђеним (Isto: 60–61). Стога је уметничко деловање за Мандића пре и после свега – духовни активизам – успостављање раскинутих веза између човека и света (в. Isto: 41). Поезија која се клони *интелектуалној инжењеринга и технологије писања* (Isto: 169) и која је отворена према интуицији и вантекстуалном свету представља суштински еколошку и еманципујућу активност, која човека потврђује и човеком и делом природе. Овом аутопоетичком коментару треба додати и Мандићев *антиуметнички програм* – став да је права умет-

ност заснована на неуметности, па и, на пример, копању земље (Isto: 170). Другим речима, иако Мандић негира институцију уметности, он афирмише стваралачку радозналост и *боравак-у-свету*.¹²

Освешћивање аутопоетичке позадине Мандићевог дела обликује и рецепцију његове поезије, чинећи је примером не инклузивно, већ ексклузивно схваћеног комплекса еколошких тема. Тако и песме које се наизглед не баве еколошким темама припадају ширем уметничком систему. На пример, у контексту неговања биофилних особина (Isto: 98), Мандићева песма о извињавању инсектима (Isto: 34) заузима посебно место. Порука лирског субјекта – да се треба извинити инсектима јер су „мали и немоћни”, али и важни „за цео свет” – иза једноставности крије поруку о разумевању сложености животних процеса на планети, *великом ланцу бића* којем припада и сам човек (уп. Ђурић 2019: 345–346). Дакле, постојање инсеката и постојање човека нераскидиво су повезани, чак и онда када се чини да споне међу њима нема. Овде се може запазити један од најдалекосежнијих утицаја еколошких тема у песništву за децу: развијање осетљивости за неантропоцентричну перспективу и покретање питања о одр-

¹¹ Ипак, уз поштовање према покушају проналажења нове парадигме, Мандићев педагошки систем није увек развијен нити теоријски поткрепљен и могу му бити упућене различите примедбе. Једна од њих тичала би се става да је, у одређеним околностима, физичко кажњавање деце оправдано (Mandić 1997: 191).

¹² Као један од ретких еколога „практичара” српске културе, Мандић је уживао подршку Гарија Снајдера (Gary Snyder), чувеног америчког песника и еколошког активисте (Mandić 1997: 149). У контексту размишљања о ауторима прве, каталожке групе песама, занимљиво је споменути и Мандићеву кореспонденцију са Добрицом Ерићем (Isto: 130–131).

живости ресурса и суживота са не-људским животним облицима.¹³

Са друге стране, песма „Непослушност”,¹⁴ без свести о контексту Мандићевог уметничког деловања и животне мисије, не може се разумети као део круга еколошких тема. Уколико се пак праксе отпора и немирења, али и слободолубивости у комуни, доживе као изрази еколошког активизма,¹⁵ песма се и те како може разумети у кључу еколошких тема. На исти начин, позиционирање лирског субјекта у песми „Дилема”, у односу на присуство отпада у градској средини, добија ново значење имајући у виду Мандићев живот у комуни (Мандић 2004: 60).

Сродно Мандићевом делу, поједине песничке књиге, попут *Нежне њесме о нежном вејру Дувољубу* Дејана Алексића, свој значај у односу на еколошке теме добијају тек у контексту целине. Четрдесет и шест вешто римованих децима, са сталном цезуром након петог слога, доносе дирљиву причу о Дувољубу, персонификованом ветру¹⁶ чија је сама појава наративни покретач. Самим својим присуством Дувољуб мења окружење, све док не упозна своју љубав – Промају, што је уједно и крај његових авантура. Дувољубов „неспоразум са светом” произлази из неусклађености његове природе са његовим тежњама – он упорно жели да оствари интеракцију са другим бићима, али изнова наилази на неспоразуме и изазива ситне неприлике: од тога да дете плаче због одуваног балона (Алексић 2006: 10) до ветрењаче која не би волела да се креће јер је стара и жали се на болове (Исто: 33). Ове препознатљиве, онеобичене, али и хумористичке ситуације могу послужити као одлична основа за развијање љубави према неживој природи која је, будући антропоморфизована, приказана занимљиво и блиско. Дувољубова позиција усамљености и несхваћености може код мно-

гих читалаца развити посебну емпатију, а чак и најмлађи у Алексићевим стиховима могу пронаћи повода за размишљање о свеповезаности живе и неживе природе, с једне стране, и ономе што човека чини човеком, с друге. С тим у вези, знаковито је да Дувољуб, између осталог, месечину моли за сан, али му тај захтев није услишен.¹⁷ Не размишљати о вредности основних, свеприсутних људских искустава, попут сна, представља пропуштену прилику за садржајнији контакт са светом, за слављење живота као дара. Алексићева поема је зато еколошка – као дело које, осведочујући узајамност различитих видова природе, покреће питање о драгоцености самог живота.

Закључак

Разматрањем савремених српских песничких остварења за децу у контексту еколошких тема, издвојене су две велике групе: 1) ката-

¹³ О томе да назначене интерпретативне могућности еколошких тема могу имати и врло важно место у контексту методике наставе књижевности било је већ речи (Солеша 2019).

¹⁴ „Не будите / послушни / ни онда кад вас терају / да будете непослушни” (Мандић 2004: 61).

¹⁵ Важно је запазити да ауторов еколошки активизам не мора да буде у непосредној вези са његовим делом. Љубивоје Ршумовић, један од најпознатијих и највољенијих српских књижевника за децу, иако је чест учесник бројних еколошких иницијатива и заговорник *еколошкој њашриоџизма* (Stojković – Plić 2021) у свом делу нема изражен хоризонт имагинирања природе. За Ршумовића, мотиви из природе подређени су пре свега поетици игре (в. Петровић 2001: 438).

¹⁶ Овај мотив може се наћи и у песничкој збирци *Велика њијаца* (Данојлић 2006: 146).

¹⁷ „Наједном снажну осети жељу / Да и он сања кô људско биће, / Па месечину, ту нежну прељу / Што ноћне сенке кроз ваздух сплиће, / Замоли сместа, уз фијук танак, / Да му од својих светлосних нити / Исплете један чаробни санак / Који ће са уживањем снити. / Због чега ветар да нема права / Сањати сневе док мирно спава?” (Алексић 2006: 25).

лошки и 2) некаталожски организоване збирке поезије. Направљена је и разлика између два виђења термина *еколошка тема* и то тако да еколошка тема може да се посматра као: 1) синоним имагинирања природе (инклузивно схватање) и 2) скуп феномена везаних за заштиту животне средине у књижевности (ексклузивно схватање). Оба значења примењивана су у анализи и једне и друге групе извора. Будући да је обухват теме рада изузетно широк, приказане су основне поетичке и идејне тенденције дела. У оквиру прве групе, првенствено у односу на збирке Милована Данојлића и Добрице Ерића, откривено је значајно преплитање сфера политике и екологије. Еколошка питања нису приказана апстрактно, већ потичу из личног и колективног искуства. Такође, као посебна подгрупа прве групе, анализирана су својства буквара као специфичне књижевне врсте, посебно у односу на усвајање основних релација између читаоца и света.

Анализа друге групе дела показала је како недоминантни мотиви могу да осветле целину нечијег дела на нов начин (Хамовић, Алексић), али и то како аутопоетички ставови аутора утичу на то у којој мери ће се о делу уопште размишљати из перспективе еколошких тема (Мандић). Уочено је и то како еколошке теме могу представљати и користан темељ за саморазумевање детета, развијање поштовања и знатижеље према свету природе и неговање добронамерности према различитим формама живота.

ИЗВОРИ

Алексић, Дејан. *Нежна песма о нежном вејру Дуволубу*. Београд: Креативни центар, 2006.
Вукашиновић, Верољуб. *Шумски буквар*. Чачак: Легенда, 2006.

- Данојлић, Милован. *Велика њијаца*. Београд: Завод за уџбенике, 2006.
Ђурђевић, Поп Д. *Извођач бесних глоса: књића коју је захватила елементарна неједноста*. Зрењанин: Градска народна библиотека „Жарко Зрењанин”, 2002.
Ерић, Добрица. *Еколошка бајка азбуквара*. Београд: Bookland, 2009.
Ерић, Добрица. *Сунчева деца: песме о њоврћу*. Београд: Креативни центар, 2014.
Ерић, Добрица. *Благо воћа и њоврћа*. Београд: Креативни центар, 2015.
Лазичић, Лаза. *Песме о њоврћу*. Београд: Народна књига – Алфа, 2006.
Максимовић, Десанка. *Проза за децу*. Слободан Ж. Марковић, Зорица Ивковић Савић (прир.). Целокупна дела, књ. 7. Београд: Задужбина Десанке Максимовић – Службени гласник – Завод за уџбенике, 2012.
Мандић, Божидар. *Нејравда*. Београд: Нолит, 2004.
Матић, Гаја. *У њољу и у шуми: неколико слика из њироде за старо и младо*. Београд: Државна штампарија, 1879.
Стевановић, Бранко. *Зоолошка њесмарица*. Београд: Завод за уџбенике, 2007.
Тартаља, Гвидо. *Весела зоологија*. Београд: Креативни центар, 2013.
Хамовић, Драган. *Рођен као змај: песме деце и нимало наивне*. Чачак: Пчелица, 2019.
Mandić, Božidar. *Porodica bistrih potoka*. Novi Sad: Prometej, 1997.

ЛИТЕРАТУРА

- Биби, Алан, Ен-Марија Бренан. *Основи екологије*. Прев. Ивана Чорбић и Обрад Полић. Београд: Clio, 2008.
Ђурић, Мина. Поетска ентомологија Десанке Максимовић у контексту светске књижевности. У: Светлана Шеатовић, Зорана Опачић (ур.). *Песнички завичај Десанке Максимовић: зборник радова*. Београд – Требиње: Институт за књижевност и уметност – Дучићеве вечери поезије, 2019, 339–353.
Ђурковић, Урош. Екокритика и историја књижевности. *Годишњак Кашедре за српску књижевност са јужнословенским књижевностима*, XV (2020): 267–284.

- Мирчетић, Предраг. *Добро дрво* – могућа тумачења. *Детињство*, XLVII, 3 (2021): 5–18.
- Николић, Ненад. *Меандри просвећености*. Београд: Службени гласник, 2010.
- Опачић, Зорана. *(Пре)обликовање детињства*. Београд: Учитељски факултет Универзитета у Београду, 2019.
- Петровић, Вања. Преобликовање народне традиције у песничкој збирци *Рођен као змај* Драгана Хамовића. *Детињство*, XLVIII, 3 (2022): 84–93.
- Петровић, Тихомир. *Историја српске књижевности за децу*. Врање: Учитељски факултет, 2001.
- Солеша, Биљана. Еколошке теме и мотиви у књижевности. У: Драган Жунић, Данијела Петровић, Зоран Стаменковић, Сава Стаменковић (ур.). *Зборник радова са међународних научних симпозијума Уметности и контексти 3: Миграције* (одржан 2. септембра 2016, на Универзитету у Нишу) и: *Уметности и контексти 4: Природа* (одржан 29. септембра 2017, на Универзитету у Нишу). Ниш: Огранак САНУ, 2019, 201–212.
- Тропин, Тијана. *Моштив Аркадије у гечјој књижевности*. Београд: Институт за књижевност и уметност, 2006.
- Branković, Marija. *Psihologija odnosa ljudi i (ostalih) životinja*. Београд: FMK knjige, 2022.
- Egan, Gabriel. *Green Shakespeare: From Ecopolitics to Ecocriticism*. London – New York: Routledge, 2006.
- Simić, Marina. *Ontološki obrt: uvod u kulturnu teoriju alteriteta*. Novi Sad: Mediterran Publishing, 2020.
- Stojković, Anđelija, Velimir Ilić. Еколошки устанак. *FoNet*, 10. 4. 2021, <<https://fonet.rs/drustvo/35949595/ekoloski-ustanak.html>> 12. 3. 2023.

Uroš Z. ĐURKOVIĆ

ENVIRONMENTAL TOPICS IN CONTEMPORARY SERBIAN CHILDREN'S POETRY

Summary

Based on representative examples of Serbian children's poetry books published after 1984, various types of environmental topics are considered. Some of the important aspects of the studied material are: developing a love for the natural environment, elements of engagement and self-reflection, as well as political commentary. The analysis of the material showed that two groups of the researched works stand out, firstly, the lyrical botany and zoology (Desanka Maksimović, Dobrica Erić, Laza Lazić, Milovan Danojlić, Veroljub Vukašinović, Branko Stevanović), and secondly, poems that reexamine the relationship between (young) readers and the environment (Božidar Mandić, Dejan Aleksić, Dušan Pop Đurđev, Dragan Hamović). The environmental issues in Serbian children's poetry are also understood in regards to the relation between the textual and non-textual world, especially in the context of the environmental activism of some authors, such as Mandić's eco-commune Porodica bistrih potoka (Family of Clear Streams).

Keywords: contemporary children's poetry, ecocriticism, environment and literature, Milovan Danojlić, Dobrica Erić, Dragan Hamović, Božidar Mandić, Dejan Aleksić